

Om en kristen människas frihet

Fördjupning av Torbjörn Johansson, rektor på FFG.

Under läsåret 2020-2021 uppmärksammar FFG på en rad olika sätt att det är 500 år sedan Martin Luther gav ut klassikern "Om en kristen människas frihet". Fördjupningsdelen i Hälsning belyser den kristna frihetstanken utifrån teologins olika discipliner. I detta nummer blir det från systematikens bord då Torbjörn Johansson, rektor och lektor i systematisk teologi på FFG, lyfter fram vad Luther menade med sin skrift och omständigheterna kring skriftens tillkomst.

I dagarna är det 500 år sedan Luthers "frihets-traktat", *Om en kristen människas frihet*, publicerades för första gången. Luther skrev den hösten 1520, efter några avgörande år då han hade upptäckt allt mera av vad friheten betyder i Skriften och det kristna livet. Temat frihet återfinns i en annan skrift från samma tid, *Om kyrkans babyloniska fångenskap. Ett preludium*. Som de båda titlarna säger, så utvecklar Luther här vad friheten betyder för både den enskilde och för kyrkan. Ytterligare två viktiga reformationsskrifter tillkommer detta år, *Till den kristna adeln av tysk nation* och *Om goda gärningar*, vilket gör år 1520 till en milstolpe i reformationens framväxt, ett särskilt frihetsår med ett budskap som är ständigt aktuellt för den kristna församlingen.

Från 1517–1520: frälsningsvisshet

Låt oss först ställa frihetstemat 1520 i relation till det som världen över var orsak till att uppmärksamma reformationens 500-årsjubileum för några år sedan, nämligen spikandet av de 95 teserna. Vad hade hänt mellan 1517 och 1520? Med sina teser hade Luther träffat en nerv i det romersk-katolska kyrkolivet, som snabbt sände signaler från det obetydliga Wittenberg ända till Rom. Den teologiska frågan om avlaten och botens sakrament var nära sammanflätad med organisatoriska och politiska frågor. Avlatens pengar gick bl.a. till att bekosta byggandet av Peterskyrkan i Rom. Snart flyttades dock fokus i den teologiska striden, och det kom att handla om många andra frågor än avlaten, inte minst påvedömetts anspråk på andlig makt.

En omfattande process sattes igång för att få Luther att ta tillbaka sina skrifter. Ungefär ett år efter de 95 teserna, i oktober 1518, kallades han till Augsburg för att inställa sig inför en kardinal vid namn Thomas Cajetanus. Dennes uppdrag från Rom var att få Luther att ta tillbaka sin teologiska kritik. Detta vägrade Luther att göra. De förhör och samtal som fördes mellan de båda männen finns bevarade, eftersom de togs upp av en sekreterare och dessutom valde Luther att svara skriftligt på vissa av frågorna. I avslutningen av hans skriftliga framställning står det: "Så länge dessa Skriftställen [som citerats] står kvar, kan jag inte göra annorlunda, ty jag vet att man måste lyda Gud mer än människor... Jag vill inte tvingas att bejaka något mot mitt samvete..." Kardinalen pressade Luther att säga ordet "Revoco" (Jag återkallar), och ropade till slut: "Återkalla! Er-känn ditt fel. Det är vad påven vill." Luther säger senare om detta: "Men de 6 bokstäverna REVOCO kunde jag inte få över mina läppar."

I samtalen var frågan om *frälsningsvisshet* ett viktigt tema. Cajetanus menade att människan aldrig kunde nå visshet om att hon faktiskt hade tagit emot syndernas förlåtelse, eftersom hon inte visste om hennes ånger hade varit tillräcklig. Men denna brist på visshet bekymrade inte Cajetanus, tvärtom: "Om detta [syndernas förlåtelse] förblir alla i ovisshet i detta livet, i enlighet med den vanliga regeln att man inte vet om man är i Guds nåd eller inte." Denna ovisshet sågs som ett "fromt tvivel".

Luthers förståelse av "tro" som *förtröstan* gjorde att han såg helt annorlunda på möjligheten till visshet. Han hävdade att tron i själva sitt väsen, som

förtröstan och förlitande på, innebar visshet. Han menade att denna visshet – att evangelium skänker vad det lovar, syndernas förlåtelse – hör med till att ta Gud på orden och att lita på honom. Att tvivla på Guds löften var att göra Kristus till en lögnare. Istället för att se på sin inre förberedelse, sin ånger, ska människan se på Kristus och hans ord. Så länge hon ser på sig själv förblir hon i ovisshet. Hon når aldrig till "tillräcklig ånger". Att hon kan nå visshet beror på att tron är riktad mot något annat. Viktigt för Luther i sammanhanget var Rom 1:17, där det står att den rättfärdige ska leva av tro. Ovisshet är inte för Luther "fromt tvivel" utan istället är otron synd, då den innebär att inte förtrösta på Guds löften. Luthers ståndpunkt innebär *inte* att en kristen människa alltid äger visshet om sin frälsning, men denna ovisshet är anfäktelser från djävulen som försöker dölja för hennes blick vad hon äger i Kristus. Istället för att se det som "fromma tvivel", ska tron hålla sig till Guds löften och på nytt söka vissheten om sitt barnskap.

Det är avgörande att se, att Luthers lära om tron efter 1518 är oskiljaktig från hans lära om den helige Ande. Det är djupast sett på grund av att tron är ett verk av den helige Ande, som den kan vara viss. De viktigaste verserna för Luther var Rom 8:15f. och Gal 4:6, vilka båda innehåller ropet "Abba, Fader". "Ni har inte fått slaveriets ande, så att ni på nytt skulle leva i fruktan. Nej, ni har fått barnskapets Ande, i vilken vi ropar 'Abba, Fader!' Anden själv vittnar med vår ande att vi är Guds barn." (Rom 8:15f)

Efter förhöret med Cajetanus skrev Luther i ett brev: "Jag vill inte bli en kättare genom att förneka det som har gjort mig till en kristen, då blir jag hellre dödad..." Dödshotet hängde vid denna tid reellt över Luther, och minnet av t.ex. Jan Hus, som hade bränts på bål som kättare ca hundra år tidigare, var levande. En viktig person i sammanhanget var kurfursten Fredrik den Vise, som gav Luther beskydd inom sitt territorium.

Sommaren 1520 utfärdades en s.k. bannhotbulla, d.v.s ett hot om bannlysning. Luther hade 60 dagar på sig att ta tillbaka vad han sagt och skrivit, annars skulle själva bannbullen komma, vilken innebar uteslutning från kyrkan och frälsningen. Hans liv var sakta men säkert på väg att bli starkt kringskuret vad gäller den yttre friheten.

Det är efter att bannhotbullen hade utfärdats, som Luther skriver *Om en kristen människas frihet*.

Den omedelbara bakgrunden är att en påvlig diplomat, Karl von Miltitz, hade kallat Luther till ett möte den 12 oktober 1520. Detta skulle äga rum inte långt från Wittenberg och Luther reste dit med Melanchthon och ytterligare en medhjälpare. Luthers yttre säkerhet var vid denna tid så osäker, att ytterligare fem män skickades med genom det kursfurstliga rådets försorg. Miltitz uppmanade Luther att skriva dels ett brev till påven Leo X, dels en framställning av sin teologi. I brevet till påven skulle han klargöra att han kunde skilja på person och ämbete, och att hans kritik gällde systemet, inte personen. Vidare skulle han alltså skriva en opolemisk framställning, där han gjorde klart hur hans teologiska ståndpunkt såg ut. Luther följde denna uppmaning och resultatet blev ett längre brev till påven och skriften *Om en kristen människas frihet*.

Luther fick dock inget gehör för sina teser och skrifter om hur kyrkan skulle reformeras, utan istället blev han lyst i kyrkans bann. Bannbullen utfärdades i januari 1521. Den följdes även av kejsarens fördömelse och Luther blev under våren "förklarad i rikets akt", vilket betydde att han stod utan rättigheter och i praktiken med ett dödshot hängande över sig.

Att 1520 är reformationens särskilda frihetsår har alltså inget att göra med att Luther skulle uppleva en yttre frihet. Det handlar om en inre frihet, och denna hör samman med frågan om frälsningsvisshet. Till hans reformatoriska erfarenhet och upptäckt hörde nämligen vad som kan kallas "konsten att åtskilja": att skilja mellan yttre frihet och inre frihet, mellan livet inför människor och livet inför Gud, mellan den egna rättfärdigheten och Guds rättfärdighet. Det handlade också inte minst om att kunna skilja Guds ord från männi-

skors traditioner, Guds bud från människors bud. Luther insåg nu att den andliga makt som påvestolen gjorde anspråk på – ytterst sett att ingen kan bli frälst utan att underordna sig påven – egentligen endast tillkommer Kristus. Därför kände han sig fri att stå fast vid sin kyrkokritik utifrån Guds ord. De maktmedel som sattes in mot honom, bannlyst av påven och så småningom förklarad fredlös av kejsaren, kunde inte ta ifrån honom den skatt han funnit, evangelium om syndernas förlåtelse för Kristi skull. Därför kunde Luther, likt Paulus, glädja sig över frihet mitt i sin fångenskap och mitt i osäkerheten vad gällde livet här på jorden. Han hade upptäckt evangeliets frihet. ”Till denna frihet har Kristus gjort oss fria” (Gal 5:1).

Året 1520 förlöses en väldig skaparkraft och det är ett av de mest produktiva åren i Luthers liv, vilket resulterade i ovan nämnda skrifter, av vilka *Om en kristen människas frihet* är den mest kända.

Två teser

Luther formulerar i frihetstraktaten inledningsvis två teser som uttrycker det paradoxala i det kristna livet:

”En kristen människa är den friaste herre överallting och ingen underdånig.

En kristen människa är den tjänstvilligaste tjänare under allting och alla underdånig.”

Att båda dessa kan vara sanna samtidigt, förklarar Luther genom att skilja på den *inre* människan och den *yttre* människan, den inre frihet som kan finnas samtidigt med den yttre bundenheten i tjänandet.

Den inre människan

Vi ska se närmare på hur Luther bygger upp argumentationen i sin lilla skrift. Människans ”inre människa” kan även kallas människans ”hjärta”. Detta behöver endast *en* sak för att bli fritt, och det är evangeliet om Jesus Kristus. Den som har evangelium, säger Luther, har i Guds ord ”liv, sanning, ljus, frid, rättfärdighet, frälsning, glädje, frihet...” Allt kan själen undvara utom Guds ord. Detta är orsaken till den längtan efter Herrens ord som kommer till uttryck i Psaltarens längsta psalm, nummer 119. Det finns inget värre straff än om människan längtar efter Guds ord och inte kan finna det (jfr Amos 8). Inte heller finns det en större nåd än när Gud sänder ut sitt ord, i enlighet med Ps

107: ”Han sände sitt ord och gjorde dem friska och räddade dem från deras gravar...” Detta Guds ord handlar om Sonen, som blivit kött, lidit, uppväckts, förhärligats genom Anden. Att denne Kristus har predikats betyder att Gud har rättfärdiggjort och befriat den inre människan.

När det kommer till mottagandet av frälsningen, så finns reformationens ”genom tron allena” klart uttryckt i frihetsskriften. Det är ”tron allena” som tar emot Guds ord. Luther citerar Rom 10:9: ”Om du med din mun bekänner och i ditt hjärta tror att Jesus är Herre, ska du bli frälst.” Vidare anför han det för honom så viktiga ordet i Rom 1:17: ”Den rättfärdige ska leva genom tro.”

Den inre rättfärdigheten genom Guds ord kontrasterar Luther mot uppfattningen att *yttre gärningar* skulle kunna göra människan rättfärdig. Han ägnar ganska mycket utrymme åt denna föreställning, att det genom något yttre skulle kunna uppnås en inre rättfärdighet. Bakgrunden till detta är att det hos Aristoteles, som i hög grad hade följts i den medeltida teologi som Luther hade blivit skolad in i, fanns en föreställning som gick ut på att människan formas att bli rättfärdig genom att göra rättfärdiga gärningar. Det sker på ett liknande sätt som när hon genom att öva musik, övar upp sin musikalitet, eller genom att träna sin kropp, uppövar sin förmåga, sin kroppsliga skicklighet. Detsamma skulle gälla för hennes rättfärdighet. Luther vänder sig i sammanhanget mot klosterlivets ideal, och skriver att själen inte tar skada av att människan bär vanliga kläder, är i vanliga rum, äter och dricker. Hans kritik är sammanfattad i den kända formuleringen: ”Goda gärningar gör inte en god man, utan en god man gör goda gärningar.” Först måste personen, själva väsendet, ha förvandlats, innan det kan komma verkligt goda gärningar och inte bara yttre imitationer. Luther hänvisar i sammanhanget till Matt 7:18: ”Ett dåligt träd bär inte god frukt och ett gott träd bär inte dålig frukt.”

Kritiken mot de yttre gärningarna hör samman med hur Luther förstår själva *rättfärdiggörelsen*. Denna term kan låta som om människan *görs* rättfärdig, i betydelsen *förvandlas* till att vara rättfärdig. Men istället förstår Luther det så, att människan genom att tro på Jesus får förlåtelse och ”blir rättfärdig genom en annans förtjänst, nämligen Kristi allena”.

Att människan ses som rättfärdig *tillsammans med Jesus*, har Luther i denna skrift formulerat på ett berömt sätt. Han jämför det med vad som

sker i ett äktenskap. Brudgummens och brudens förening innebär att de får allt gemensamt, och så sker även med människan och Kristus: ”Därför, allt vad Kristus äger, det kan den troende själen göra anspråk på och berömma sig av som sitt eget. Och vad helst själen har, det tillägnar sig Kristus som sitt eget. Låt oss sammanställa detta och vi skönjer oskattbara ting: Kristus är full av nåd, liv och salighet, själen är full av synd, död och fördömselse. Nu träder tron emellan, och så sker, att synd, död och helvete blir Kristi egendom men nåd, liv och salighet själens.” I den tyska utgåvan av skriften (det saknas motsvarighet i den latinska) kallar han detta för ”det lyckliga bytet” (*der fröhliche Wechsel*), eller som det brukar kallas på svenska ”det saliga bytet”. Tron kan alltså inte rättfärdiggöra p.g.a. att den är en inre kvalitet, utan den är instrumentet som tar emot den dyra gåvan, Kristus själv och hans verk.

Kungar och präster

I utläggningen av den första tesen säger Luther vidare, att de kristna är ”kungar och präster” och han hänvisar till 1 Pet 2:9: ”Ni är ett utvalt släkte, ett konungligt prästerskap, ett heligt folk, ett Guds eget folk, för att ni ska förkunna hans härliga gärningar, han som har kallat er från mörkret till sitt underbara ljus.” Att en kristen är kung över allting, utlägger Luther så, att *ingenting kan skada honom*. Allt tvingas bli honom underdånigt och tjäna till hans frälsning. ”Allt samverkar till det bästa för dem som älskar Gud” (Rom 8:28); ”Allt är ert, det må vara död eller liv, det som nu är eller det som ska komma, men ni tillhör Kristus” (1 Kor 3:21–23).

Inte så att en kristen skulle ha någon yttre makt, vilket kungar och furstar har i världen, utan tvärtom är kristna ofta underkastade mycket lidande och olycka i världen. Men likväl har de en andlig makt och härskar mitt bland fienderna, de äger en kraft som fullkomnas i svaghet. Allt tvingas tjäna dem, även motgångar, ja t.o.m. kors och död, då de är med och bereder saligheten för en kristen. ”Detta är i sanning en hög och härlig värdighet.”

En kristen människa är också *präst*. I det ligger att hon får träda fram inför Gud, att hon får be för andra och undervisa andra om vad som hör Gud till. Luther är med detta inne på det som kallas *det*

allmänna prästadömet. Han tar upp frågan, vad det är för skillnad på dem som kallas präster och övriga kristna – om alla kan kallas präster. Han kritiserar att kyrkliga titlar har missbrukats till att göra vissa personer högre än det kristna folket, när deras uppgift egentligen är att vara medhjälpare, tjänare och förvaltare. Alla ska inte predika offentligt, utan det ska endast vissa som är utsedda till det, och syftet med predikan är att betjäna de övriga, att de ska kunna få tron och den frihet som följer därav.

Om en kristen som har fått denna höga värdighet och ställning, skulle försöka att på nytt förtjäna sin rättfärdighet genom gärningar, så skulle han vara som hunden i sagan. Den ser i spegelbilden i vattnet sin egen bild och det köttstycke som den håller i munnen. Den gapar då och försöker ta det stycke han ser och mister därmed såväl köttstycket som dess spegelbild.

”Vem skulle kunna skada eller förskräcka ett sådant hjärta? Om känslan av synd eller fruktan för döden tränger sig på, är det redo att hoppas på Herren och räds inte för de onda fienderna ... Ty det tror att Kristi rättfärdighet är dess egen, och att dess synd inte längre är dess egen, utan Kristi.” Döden är uppslukad genom Kristi seger, hans uppståndelse, och det gäller inte bara Kristi död utan även vår, eftersom hans seger blir vår genom tron och så segrar även vi i den.

Så är en kristen fri och herre över allting: han delar den platsen med Kristus. Men han delar även hans tjänande, och det är temat för den andra delen av frihetsskriften.

Den yttre människan

Luther tar upp den invändning som han fick höra mot det han lärde: ”Om tron åstadkommer allt och är nog för att göra rättfärdig, varför är då goda gärningar påbudna? I så fall vill vi slå oss till ro i och ingenting göra.” Detta var samma reaktion som Paulus fick på sin förkunnelse av evangelium (Rom 6:1). Luther svarar: ”Nej, ni gudlösa, inte så!” Den invärtes människan, som har blivit skapad till Guds avbild genom tron, hela inställning går ut på att hon med glädje och utan anspråk på lön vill tjäna Gud i kärlek. Men när hon börjar göra det märker hon ett motstånd inom sig, vilket Bibeln

kallar "kött". Så uppstår en kamp mellan Ande och kött, mellan ny och gammal människa. Luther beskriver hur denna kamp även innebär att kuva den yttre människan och hennes motstånd genom att fasta, arbeta och vaka, så mycket som behövs för att bättre kunna tjäna andra.

När Luther ska beskriva gärningarnas plats i livet, är han noga med att det inte på nytt får bli en gärningsrättfärdighet, där gärningarna utförs för att människan ska bli rättfärdig inför Gud. Detta är ju den troende människan redan genom det som Jesus har gjort. Luther jämför situationen med Adam i paradiset. Han skapades rättfärdig. Gud satte honom till att råda över lustgården, men han skulle inte bli rättfärdig genom sitt arbete och sina gärningar. Men Gud ville inte att han skulle gå sysslolös. "Så behöver ej heller en troende människa, som genom sin tro är återinsatt i paradiset och skapad på nytt, några gärningar för att bli eller vara rättfärdig. Men för att inte vara sysslolös och för att bruka och bevara sin kropp måste hon göra sådana frihetens gärningar med Guds välbehag allena för ögonen..." Det uttryck som Luther här

använder, "återinsatt i paradiset", påminner om hur han senare skulle beskriva sin reformatoriska upptäckt. Ett år före sin död, 1545, i ett företal till hans samlade skrifter, säger han, att när han förstod vad "Guds rättfärdighet" betyder, så kände han sig som om han hade "gått in genom paradiset port".

Alla våra gärningar bör inriktas på att göra andra väl. En kristen är så övermåttan rik, och när hon inte behöver vinna sin egen frälsning genom gärningarna, så har hon dem till övers för nästan. Hon vill följa Kristus som exempel. Det Jesus gjorde var att gå in i möda, arbete, lidande och död, i tjänargestalt. Så bör en kristen, liksom han, tjäna och på allt sätt hjälpa sin nästa utan att fråga efter lön. "Jag vill därför ge mig såsom en Kristus åt min nästa, på samma sätt som Kristus har givit ut sig för mig."

I slutet av skriften beskriver Luther det kristna livet som ett flöde. Från Gud flödar det ut goda gåvor, och dessa gåvor ska genom de kristna flöda vidare till andra människor. "Vi ska alltså dra den slutsatsen, att en kristen människa inte lever i sig själv, utan i Kristus och i sin nästa ... i Kristus genom tron, i nästan genom kärleken. Genom tron höjer hon sig upp över sig själv till Gud, genom kärleken sänker hon sig åter ned under sig själv till nästan."

Sammanfattningsvis kan man säga om Luthers frihetsskrift, att den beskriver hur *tron* och *kärleken* är verksamma i en kristens liv. Genom tron blir hon fri inför Gud, och genom kärleken blir hon bunden till nästan som hon ska älska och tjäna. "Men vem kan fatta rikedom och härligheten i ett kristet liv? Detta liv som förmår allt, äger allt och saknar intet, som är herre över synd, död och helvete, på samma gång som det dock tjänar, lyder och gagnar alla."

Har du inte fått *Hälsning* på ett tag?

Detta nummer av "nygamla" *Hälsning* går ut också till er som tidigare funnits med på prenumerationslistan med förhoppning om att på nytt fånga intresset för det som kommer från Församlingsfakulteten. Med en större eller mindre gåva till FFG blir du automatiskt inskriven som prenumerant för ett år och får kommande nummer av *Hälsning* hemskickade med posten utan extra kostnad. Även nya småskriften från FFG (se sis-

ta sidan) skickas ut till dem som gett en gåva under 2020. Två enkla sätt att skicka din gåva (glöm inte att ange rätt adress, vid behov):

Bankgiro: 622-5387
Swish: 123 100 84 57
Kontakt: info@ffg.se, 031-778 35 40